

VALDAS PRUSKUS

Vilniaus Pedagoginis universitetas

NUOSAVYBĖS IR KLASINIŲ SANTYKIŲ AIŠKINIMAS XX a. PRADŽIOS LIETUVIŲ KATALIKŲ INTELEKTUALŲ DARBUOSE

Lithuanian Catholic Intellectuals' Concept of Ownership
and Class Relations (at the Beginning of the 20th Century)

SUMMARY

Lithuanian Catholic intellectuals applied a Christian attitude to ideas of natural freedom, non-interference of the state in private affairs propagated by economic liberalism. They recognised the importance of private ownership and personal initiative in creating the country's welfare. However, they understood this freedom as the responsibility of the individual to society and other individuals, but not as the freedom to manifest one's egoism, which can only be curbed by the invisible omnipotent hand of the market. In this case, an individual is left alone against an employer reserving the most important right – to employ individuals for an established payment. However, alongside rights, there are also obligations neglected by the liberals. The obligation to take care of one's brethren is imposed by ownership itself. The right to ownership is conferred on an individual by God, the supreme owner of all assets. He is the sole proprietor of all belongings, and the individual only temporarily manages them. For the sake of society, property may be expropriated. Thus ownership is not absolute, and not a privilege of any kind. It should be connected with serving society and one's brethren, and also with obligations to be performed with respect to workers, these obligations following from the Christian concept of ownership.

Lithuanian Catholic intellectuals adhered to a Christian attitude of labour, holding that the roots of labour nobility must be sought not on an objective but a subjective plane. An individual serves as the initial basis of labour evaluation. Liberals and socialists emphasised the objective value of labour, which is of secondary importance from a Christian standpoint. Therefore they spoke about labour in terms of manpower as a commodity. By the assertion of Lithuanian Catholic intellectuals, the workers' right to work is a natural right, and not a grace granted by an employer. An employer cannot do without an

RAKTAŽODŽIAI: krikščioniškasis socialinis mokymas, nuosavybė, darbas, bažnyčia, socialinės grupės, liberalizmas.
KEY WORDS: Christian social teaching, property, work, Church, Christian value social groups, liberalism.

employee, in this respect they are partners. Therefore, a worker must receive not only the settled payment, but also part of the profit. But there were differences in opinions as to who should have the prerogative to do this. Some authors (K. Paltarokas, K. Šaulys) considered that an employer must distribute part of this profit at his own choice and goodwill. Other authors (S. Šultė, following G. Sorel and A. de Mun) asserted that it must be fixed by a corresponding agreement. Promoting working people as a social partner, Catholics appeased both the liberals defending all-powerful employer's rights without any obligations, and socialists glorifying the all-powerful state, the enslavers of society.

Catholics recognised that society is in fact divided into ranks and strata. Belonging to any rank (class) is only a display of an individual's social existence, but before God all individuals are equal. On the other hand, the social status of an individual is not a privilege. Belonging to a class is not eternal, fatal, but depends upon personal features, capabilities and efforts of an individual. The duty of the state is to ensure real possibilities to each person to rise gradually on the social ladder according his/her work and abilities, independently of the initial living conditions. In this manner, the Catholics destroyed the myth cherished by socialists declaring that workers are doomed and the class struggle is inevitable. By emphasising the necessity of the effective public use of property, of the Christian obligations of the rich to society and their brethren, they encouraged society to look for a social consensus, and the workers to exhibit more independence in defending their lawful economic requirements, not taking advice from outside, to practise positive creation, and not to struggle as the only possible way of salvation propagated by socialists.

IVADAS

XX a. pradžioje Lietuva vis labiau įsitraukė į kapitalizmo sūkurį. Ėmė ryškėti ir jo negatyvūs padariniai – nedarbas ir socialinis nesaugumas. Kilo reikalas išsiaiškinti šios naujos besiformuojančios ekonominės struktūros mechanizmo veikimą ir principus, kad būtų galima juos įvertinti krikščioniškojo socialinio mokslo ir krikščioniškųjų vertybių požiūriu, o svarbiausia – padėti susivokti lietuvių valstiečiui ir darbininkui, parengti jį gyventi šioje jam dar naujoje situacijoje.

Todėl nenuostabu, kad lietuvių katalikų intelektualai Antanas Kaupas (1870–1913), Kazimieras Paltarokas (1875–1958), Simonas Šultė (1876–1920) ir kt. itin domėjosi liberaliuoju kapitalizmu ir jį grindžiančiomis teorinėmis nuostatomis, ypač liberaliojo kapitalizmo esme ir jo šerdimi – privačia nuosavybe. Buvo stengtasi išsiaiškinti, kas yra

toji privati nuosavybė, kokias teises ir pareigas ji uždedanti jos turėtojui, ir pagaliau – kas lemia individų susiskirstymą į klases, kokios jų funkcijos, koks darbo vaidmuo visuomenėje, ir atitinkamai įvertinti iš krikščioniškojo socialinio mokslo pozicijų.

Tai buvo gan aktualu stiprėjant netik radikaliojo liberalizmo, bet ir agresyvaus radikaliojo (bolševikinio) socializmo šalininkų ideologiniam spaudimui.

Straipsnyje analizuojamas lietuvių katalikų intelektualų požiūris į nuosavybę ir klasių santykius ir atskleidžiama, kuo jis skyrėsi nuo vietos liberalų ir socialistų skelbtų nuostatų.

Ano meto katalikų autorių pateikti argumentai ir dėstytos mintys skamba aktualiai ir šiandien, savaip susisieja su šių dienų Lietuvos ekonominio bei socialinio gyvenimo realijomis.

PRIVAČIOS NUOSAVYBĖS TRAKTAVIMAS

Apie privačios nuosavybės kategoriją turbūt daugiausia buvo diskutuojama XX a. pradžios Lietuvoje.

Savo požiūrį į privačią nuosavybę ir jos funkcionavimo ribas reiškė įvairių orientacijų ideologai. Ryškėjo dvi radikaliuos nuostatos. Liberalai, rėmęsi pozityvumo nuostatomis (P. Vileišis), priešinosi visokiems privačios nuosavybės suvaržymams ir atvirai gynė ekonominio liberalizmo postulatus (1, 39). O socialistai (bolševikai) (V. Kapsukas, Z. Angarietis) neigė privačios nuosavybės laisvą funkcionavimą ir reikalavo ją nusavinti visuomenės labui.

Liberaliojo kapitalizmo ideologo P. Vileišio teigimu, visoks nuosavybės varžymas ne tik būtų pasikėsinimas į žmogaus prigimtine teisę į nuosavybę, bet ir neskatintų „energiško veikimo“, dėl kurio „žmogus visuomet taps pergalėtoju gyvenimo kovoje“. To padaryti negalinti jokia valdžia priimdama atitinkamus įstatymus, kadangi „jokie įstatymai negali iš tinginio padaryti darbštaus žmogaus, o iš girtuoklio blaivo“ (2, 5). Tai paties individo prerogatyva – jis savo likimo kalvis.

Z. Angariečio manymu, nusavinti privačią nuosavybę būtina siekiant įgyvendinti socialinį teisingumą, tuomet ir „Lietuvos darbininkai susilauks geresnės ateities“, kadangi nebūsią darbdavių, kurie „darbininko darbo vaisių dalį pasisavina sau“ (3, 13–16).

V. Kapsukas teigė, kad privati nuosavybė stabdanti gamybinių jėgų plėtojimąsi. Norint įveikti šį antagonizmą, privati nuosavybė turi būti suvisuome-

ninta ir tapti „socialistine visuomenės gamyba pačiai visuomenei“ (4, 400). Tokį perversmą galinti padaryti darbininkų klasė, kuri „pilna kuriamųjų spėkų ir energijos“ (5, 26).

Taigi abi šios nuostatos dėl nuosavybės ir ypač siūlyti problemos sprendimo būdai buvo grindžiami įsitikinimu, kad abiem atvejais turėtų neišvengiamai pagerėti socialinė ekonominė tvarka. Liberalai manė, kad nevaržant privačios iniciatyvos, nubus ir stiprės žmogaus savi realizacijos ir pažangos troškimas, o kuriant vis gausesnę produkciją, kartu bus tobulinama visuomenė. Socialistams atrodė, kad panaikinus privačios nuosavybės institutą, visuomenė bus išvaduota nuo išnaudojimo, taip pat nubus jėgos, skatinančios žmogų tobulėti, kruti dvasines ir materialines gėrybes, o tai savo ruožtu tobulins ir visuomenę. Bolševikų ideologas A. Bogdanovas teigė, kad „suvisuomeninus gamybos priemones, jau pats žmogaus suvokimas, jog jis dirba ne šeimininkui, o visuomenei, tuoj pat padidins darbo našumą ir įgalins sumažinti darbo dieną iki 5–6 valandų“ (6, 17). Taigi tiek liberalai, tiek socialistai nebuvo patenkinti esama ekonomine tvarka ir siekė ją pakeisti, nors ir remdamiesi skirtingais motyvais.

Tokie radikalūs privačios nuosavybės vertinimai skatino ir lietuvių katalikų intelektualus pareikšti savo požiūrį. Jie rėmėsi Bažnyčios autoritetu – Leono XIII enciklika *Rerum novarum* (1891). Joje nuosavybė laikoma prigimtine žmogaus teise, kurią jis gavęs iš Dievo. Ateidamas į šį pasaulį, žmogus jau turįs tei-

sę į privačią nuosavybę: „teisę turėti nuosavybę žmogus atsineša su savo įgimtimi“ (7).

Tačiau ši teisė neatsiejama nuo atsakomybės už veiklos, atliekamos naudojant nuosavybę, padarinius kitam žmogui ir visuomenei, o tai neigė liberalai pabrėždami nuosavybės teisę be pareigų. Efektyviai naudodamas nuosavybę ir gerbdamas kito žmogaus teises bei laisves, individas realizuoja savo proto ir dvasios galias, tampa asmenybe Dievo akivaizdoje. Taigi nuosavybė yra fundamentali žmogaus prigimtinė teisė, glaudžiai susijusi su pačia žmogaus esme.

Tokia pažiūra prieštaravo marksistinei nuosavybės sampratai, kurią propagavo lietuvių bolševikai. Remdamasis K. Marxu, Z. Angarietis teigė, jog privati nuosavybė esanti „ekonominio klasinio visuomenės susiskirstymo, valstybės atsiradimo pagrindas, o valstybė – tai priemonė viešpataujančiai klasei išnaudoti vergus“ (8,11–12). Plėtojantis gamybinėms jėgoms, išnyksianti ir nuosavybė. Taigi ji esanti laikinas reiškinys, kuriam poveikį daro visuomenės raidos lygis. Kadangi visuomenės gerove geriausiai galinti pasirūpinti darbininkų valstybė (ji žinanti, ko jai reikia), tai ji ir turinti teisę reguliuoti nuosavybę. Kitaip tariant, nuosavybė turinti būti jos kompetencija.

Katalikų požiūriu, valstybė, nušalinama žmogų nuo savarankiškų sprendimų priėmimo, prieštarauja savo paskirčiai: „valstybė įsteigta įgimtios teisės ginti, o ne naikinti“ (7, 36), tarp jų ir įgimtą teisę turėti nuosavybę. Juk Dievas, sukūręs žmogų pagal savo atvaizdą, paleido jį į žemę pavesdamas ją tvarkyti. Vykdydamas šį pavedimą, jis

turįs per kūrybą paversti žemę sava. Tos kūrybos rezultatas – pagamintas daiktas. Galima atimti ar ignoruoti teisę savo dirbiniu naudotis, bet negalima padaryti, kad jis nebūtų jo autoriaus padaras (9, 108–110).

Įdirbdamas žemę, žmogus ją įvaldąs, pagamindamas daiktą, jis įtraukiąs tą daiktą į savo buvimą ir tuo jis jį sau palenkiąs. Abi pirmykštės Dievo nurodytos pareigos žmogui – „palenkite žemę ir ją apvaldykite“ – kaip tik pasireiškiančios per nuosavybę. Todėl Katalikų Bažnyčia visais laikais gynusi žmogaus teisę į nuosavybę, kuri rodanti žmogaus valdoviškumą pasaulyje ir jo asmeniškumą. Pati žmogaus prigimtis reikalaujanti, kad jis galėtų ne tik naudotis nuosavybe, bet ir ją turėti. Šiuo požiūriu, kiek aprėpia istorinė atmintis, nuosavybė visada egzistavusi. Katalikų Bažnyčiai nuosavybė pirmiausia yra dvasinė žmogaus teisė. Todėl ji negalinti būti paneigta, kaip ir pati nuosavybė, nors šito taip trokšta marksistai pranašaudami jos išnykimą, kai visuomenė pasieks tam tikrą gamybinių jėgų išsivystymo lygį.

Nuosavybės teisė svarbi žmogui ir kitais aspektais.

K. Šaulys teigė, kad privati savastis yra susipynusi su žmogaus egzistencija ir esanti tos egzistencijos išlaikymo pagrindas. Todėl, pasak jo, „privatinis turėjimas išteka iš teisės, kurią žmogus, būdamas esybiškai neprigulmingas (essentia-liter, metaphysice independens), turi dėl savo asmens, dėl savo dvasios ir kūno spėkų“ (10, 62). K. Šaulys ją laikė „didžiu darbo akstinu“, tinkamu palaikyti „ramius santykius tarp žmonių“,

„visuomenės tvarką ir atsakančių darbų padalinimą“ (10, 62–63).

K. Paltaroko manymu, nuosavybė reikalinga tam, kad žmogus galėtų „užlaikyti savą gyvybę“ ir aprūpinti savo šeimyną“ (11, 85–86). Šiai minčiai pritarė ir A. Kaupas.

Nuosavybė, A. Kaupo teigimu, žmogui svarbi ir psichologiniu požiūriu. Ji esanti reikšmingas žmogaus charakterį lavinantis ir individualizuojantis veiksnys, padedantis išsiugdyti tokias savybes kaip pastovumas, išmanymas, atsargumas, „kadangi nuosavybę reikia saugoti ir rūpintis ją“ (12, 352).

Taigi nuosavybė tėra tik priemonė, o ne tikslas, kaip manė katalikai. Jos nederą paversti tikslu ir jo siekti nepaisant priemonių. Šis siekis pavojingas tiek darbdaviui, tiek darbininkui. Darbdaviui, siekiančiam tik gausinti turtą ir susižavėjusiam kaupimu, kyla pavojus nuskrიაusti darbininką. Darbininkui, linkusiam įgyvendinti savo prigimtine teisę turėti nuosavybę, kyla pavojus pasisavinti tai, kas jam nepriklauso, t. y. eksproprijuoti kito turtą. Kodėl žmogus siekiąs turto? Todėl, kad nesijaučia esąs aprūpintas, nėra gavęs nieko, kas užtikrintų jam rytojų. Taigi apsirūpinimas rytdiena yra pagrindinis akstinas siekti turto.

Katalikų požiūriu, turtingas ne tas, kuris daug turi, bet tas, kuris į žemiškas gėrybes atremiąs savo ateitį tikėdamas jomis pergalėti rytdienos netikrumą. Turtingumas krikščionybės požiūriu yra ne tiek medžiagos, kiek dvasios kokybė, jos nusiteikimas žemiškos ateities atžvilgiu pagrindžiant ją turto galia. Turtuolis tas, kuris jaučiasi esąs ateities viešpats. Todėl katalikai ir pabrėžė as-

mens dvasios ugdymą, pasirengimą savarankiškai veikti, būti išsiugdžiusiam tokias savybes, kurios padėtų priimti likimo smūgius. Tik dvasiškai stiprus žmogus pasirengęs veikti ir būti savo likimo šeimininku. Turimas turtas negali užtikrinti rytojaus, suteikti žmogui laimės ir dvasios pusiausvyrą. Tačiau jis gali padėti apsiginti nuo negandų ir sudaryti sąlygas žmogaus vertam gyvenimui. Todėl teisę į nuosavybę privalo turėti kiekvienas pilietis ir turi būti sudarytos atitinkamos sąlygos ja pasinaudoti. Jeigu žmogus negali apginti šios savo teisės, pasirūpinti pats savimi, padėti jam pirmiausia turėtų šeima, artimieji, bendruomenė ir galiausiai – valstybė.

Kadangi nuosavybė esanti darbo veiksnys, tai to darbo vaisiais žmogus padeda ir visuomenei tenkindamas jos poreikius. Vadinasi, katalikų intelektualai pripažino, kad nuosavybė turinti funkcijas arba prasmes – individualią ir visuomeninę.

Dvejopą nuosavybės funkciją yra apibūdinęs jau Tomas Akvinietis, kuris kartu nurodė ir jos prasmes. Individualus nuosavybės pobūdis esąs tas, kad ji privati (asmeniška) ir kaip tokia pirmiausia padeda asmens gerovei. Tačiau, siekdamas gėrio, žmogus didinąs visuomenės, kurioje jis gyvena, gėrį, plečiąs jo ribas. O būtent tai ir sudaro visuomeninę nuosavybės pobūdį, socialinę funkciją.

Dviejų nuosavybės funkcijų buvimas suponavo galimumą atsirasti skirtingam požiūriui į materialinių gėrybių valdymą ir naudojimą. Tų gėrybių valdymas, atsižvelgiant į individualų nuosavybės pobūdį, privalėjo būti arba asmeninis, arba kolektyvinis, o naudojimas, atsi-

žvelgiant į socialinį nuosavybės pobūdį, privalėjo būti bendras.

Popiežius Leonas XIII enciklikoje *Rerum novarum* (1891) taip pat skyrė du nuosavybės aspektus – valdymą ir naudojimą ir pabrėžė glaudų jų ryšį. Jis gynė individualų nuosavybės valdymą, kurį grindė prigimtinė žmogaus teise, o nuosavybės socialinį naudojimą laikė meilės, o ne teisingumo aktu. Savininko pasidalijimas gėrybėmis su visuomene esąs jo geros valios, meilės, o ne socialinio teisingumo aktas. Kitais žodžiais tariant, dalijimasis materialinėmis gėrybėmis su kitais žmonėmis jų savininkui nėra jokia teisinė ar socialinė pareiga, o geros katalikiškos valios, pirmiausia konkrečios krikščioniškos artimo meilės pasireiškimas. Tai moralinė pareiga, kurią jis gali vykdyti ar nevykdyti, tačiau niekas neturįs priversti jo tai daryti.

Kartu Leonas XIII nurodė, kad nuosavybės valdymas nesąs absoliutus dalykas. Tiesa, pažymi popiežius, Dievas davęs žmogui valdyti visą pasaulį, gyvūnus ir žemes. Tačiau „Dievas neatidavė žemės visiems ta prasme, kad visi, nepaisant skirtumų, būtų joje ponai. O tik tai, kad kiekvienas žmogus turi teisę turėti nuosavybę.

Gi tos nuosavybės skirstymo principus ir nuosavybės ribas nustato patys žmonės“ (7, 12–13). Nuosavybė turinti ir socialinį parametą. Kadangi jos paskirtis gausinti gėrybes ir kartu tenkinti visuomenės gerovę, tai visuomenė negalinti būti abejinga tam, kaip ši nuosavybė valdoma – efektyviai ar ne. Jeigu šis valdymas neefektyvus, t. y. neatlieka savo visuomeninės paskirties, visuomenės labai nuosavybę galinti būti nusavinta

ir suteikta jai kita valdymo forma. Leonas XIII plačiau nedetalizavo galimų nuosavybės valdymo formų ją nusavinus ir išdalijus kitiems. Tačiau šitai problemai daug dėmesio skyrė žymūs Vakarų Europos katalikiškos socialinės minties skelbėjai: M. Turmanas, G. Sorelis, H. Peschas, A. de Munas, L. Harmellis ir kt. Jie stengėsi įveikti nuosavybės teisės abstraktumą ir ieškojo būdų tą teisę įgyvendinti praktiškai. Jie gyvai aptarinėjo, kaip privati nuosavybė galėtų būti valdoma, kad ji taptų prieinama platesniems sluoksniams, o svarbiausia – būtų ekonomiškai efektyvi ir produktyvi. Tik taip ji galinti geriausiai padėti visuomenei.

Radikalesnių pažiūrų katalikų socialinės minties skelbėjai (G. Sorelis) teigė, kad privati nuosavybė kaip gamybos priemonės turėtų būti prieinama ir darbininkų kolektyvams. Jie, valstybės padedami, lengvatinėmis sąlygomis galėtų išsinuomoti įmones, kurių savininkai pasirodė nepajėgūs užtikrinti efektyvią gamybą. Šie sociologai vylėsi, kad šitai vyksias nuosavybės „atomizacijos“ procesas, kuris paskatinsias savininkus labiau rūpintis gamybos efektyvumu, tenkinti visuomenės poreikius, o darbininkams suteikti galimybę tapti įmonės nuomininkais, o ją išsipirkus – ir savininkais. Tačiau reikėjo įveikti teisės abstraktumą, ieškoti būdų, kaip tą teisę į nuosavybę įgyvendinti praktiškai.

Kad nuosavybės valdymas negali būti absoliutus, pripažino ir lietuviai. Antai K. Šaulys manė, kad darbininkai gali įgyti teisę valdyti nuosavybę tapdami įmonės akcininkais (10, 59–60). Panašiai manė ir K. Bikinas, raginęs darbi-

ninkus patiems rodyti daugiau iniciatyvumo, labiau „rūpintis iškariauti sau ekonomišką neprigulmybę“ (13, 66). Todėl jie palaikė idėją kurti akcines įmones Lietuvoje.

Šiai nuosavybės valdymo neabsoliutumo idėjai pritarė ir lietuvių katalikų intelektualai. Bene radikaliausia šiuo klausimu buvo S. Šultės nuostata. Į privačią nuosavybę jis žvelgė jos visuomeninio panaudojimo efektyvumo ir socialinio tarnavimo visuomenei požiūriu ir laikėsi nuomonės, kad jos turėjimą apibrėžiantis visuomeninio panaudojimo efektyvumas ir tarnavimo visuomenės labui mastas. S. Šultė, remdamasis *Rerum novarum* nuostatomis, teigė, kad nuosavybė turėtojui ne tik suteikianti teisę ją turėti, bet ir paskirianti socialinę pareigą rūpintis visuomenės narių gerove*.

Jis pabrėžė, kad valdžia kapitalistui duota tam, kad galėtų geriau tarnauti vargšui, o ne tam, kad tik pelnytųsi. Ne pelnymasis, o tarnavimas visuomenės labui – tikrasis savininko pašaukimas ir pareiga. Jos vykdymas neatsiejamas ir nuo pelno dalies skyrimo darbininkams kartu su sutarto užmokesčio. Toks veikimas, pasak S. Šultės, geriausiai paliudytų darbdavio krikščionišką tarnystę darbininkui kaip artimui ir kaip socialiniam partneriui. Nuo šios pareigos darbdavio niekas atleisti negalys, jis esąs visuomenės skolininkas. Šią prievolę jis vykdaš ne kaip labdarystę, bet kaip socialinę priedermę.

S. Šultė siūlė suteikti juridinę galią ją vykdyti panaudojant įstatymą. Tai galima padaryti „mokesčių pavidalu“ arba tam tikrais įstatymais nuosavybės perteklių skiriant visuomenės labui. Jei savininkas šios pareigos nenorės vykdyti, negebąs tinkamai naudotis nuosavybe, paisyti visuomenės labo, tai ji turinti būti atimta ir perduota tiems, kurie pasirenge ir pajėgūs tai daryti, t. y. jaučią atsakomybę už savo veiklos padarinius. Visuomenė turinti jausti savininko rūpesčių dvasią, jis pats turįs aktyviai dirbuotis, o ne tik „karpyti kuponus“. Tokiu atveju, pasak S. Šultės, visuomenė galinti patikėti jam valdyti nuosavybę žinodama, kad tai bus daroma profesionaliai ir rūpinantis visuomene. Jei žmogus neturįs „savininko rūpesčio dvasios“, kurią apibūdina rūpinimasis artimu, visuotinė gerove ir reikalo sėkme, tai nedera jam patikėti ir gamybos priemonių valdymo (16). S. Šultei čia visai nesvarbu, ar tai bus pavienis individas, ar darbininkų kolektyvas. Svarbu, kad toji nuosavybė nebūtų „niekieno“, o turėtų savo šeiminišką, kuris būtų ir jaustųsi atsakingas visuomenei, stengtųsi valdyti jam patikėtas gamybos priemones.

Taigi, kaip teigė katalikų sociologai, nuosavybės naudojimas turįs būti subordinuotas bendram visuomenės labui. Nuosavybė esanti tik priemonė, turinti savo funkcijas ir paskirtį.

Naudojant turimas gėrybes, reikia vadovautis Dievo joms skirtu tikslu ir

* S. Šultė kritikavo ekonominio liberalizmo idėjas skelbusio tautininko A. Voldemaro teiginį, jog pagrindinis nuosavybės bruožas – teisė sunaikinti savo daiktą. Jis dvarų kumečiams aiškino, kad dvarininkas esąs tikrasis savininkas ir turįs teisę savo dvarą netgi sudeginti (14). Jei savininkas galįs laisvai disponuoti turtu, galįs tą turtą ir sunaikinti, tai jis laisvas ir nuo visų kitų pareigų, – teigė S. Šultė. Jis tokią A. Voldemaro skelbtą tiesą sunaikinti savo daiktą pavadino „beprotiška teise“ (15).

bendro labo reikalavimais, o ne pavienių asmenų norų tenkinimu. Kadangi ši pareiga gulanti ant kiekvieno visuomenės nario pečių, tai ir nuosavybė turi būti prieinama visiems. Kas turįs teisę reguliuoti jos naudojimą?

Leonas XIII enciklikoje *Rerum novarum* nurodė, kad šito dalyko prerogatyva tenkanti valstybei, turinčiai teisę dėl bendro labo nuosavybę perduoti tiems, kurie pajėgūs ją tinkamai naudoti, žinoma, atitinkamai kompensuojant jos savininkui. Tokia nuostata nebuvo visur katalikų vienodai suprasta ir priimta. Baimintasi, kad toks valstybės įsikišimas gališ pažeisti ir pačią prigimtine žmogaus teisę turėti nuosavybę, kuri esanti ne tik individo autonomiškumo, bet ir jo socialinio saugumo garantas.

Ypač jautriai dėl valstybės kišimosi į nuosavybės tvarkymą žiūrėta Lenkijoje, nes čia dar stiprias pozicijas turėjo stambūs žemvaldžiai. Nevienodai tokią galimybę vertino ir lenkų katalikų intelektualai, kurie buvo glaudžiai susiję su bažnytine vadovybe, gynusia dvarininkijos interesus.

Privačios nuosavybės teisę nuo valstybės kišimosi karštai gynė ir S. Šymanski. Jis aiškino, kad „viešoji valdžia negalinti laisvai disponuoti savo šalies gyventojų nuosavybe“, kadangi nesanti jos savininkė. Taip pat ji negalinti riboti ir disponavimo nuosavybe. Visoks valstybės kišimasis į nuosavybės sferą bandant ją savaip sutvarkyti duosiąs tik neigiamus rezultatus – sumažinsiąs jos ekonominį efektyvumą; o svarbiausia – tai būsiąs kišimasis į individo autonomiškumą siekiant jį kontroliuoti (17, 71).

Didesnes teises valstybei pripažino J. Clepucha. Jo manymu, valstybė galinti nacionalizuoti transportą ir kai kurias kitas pramonės šakas (tarp jų akmens anglių gamybą), kurios esančios kenksmingos žmogaus sveikatai, jeigu jų savininkai negali garantuoti saugaus darbo sąlygų. Kartu jis nurodė, kad skubėti nedera, tam būtina gerai pasirengti, kad tai esąs ilgas procesas (18, 80).

Dėl valstybės kišimosi į nuosavybės tvarkymą skyrėsi ir lietuvių intelektualų nuomonės. Štai S. Šultė atvirai gynė valstybės teisę kištis į nuosavybės tvarkymą siekiant jos socialinio naudojimo efektyvumo, o K. Paltarokas ir K. Šaulys buvo daug nuosaikesnių pažiūrų. K. Paltarokas nebuvo linkęs per daug pasitikėti valstybe. Tiesa, jis teigė, kad „jeigu prigimta žmogui gyventi valstybėje, tai piliečiai turi būti po valdžia, kuri visais rūpintųsi“. Valstybės rūpinimasis piliečiais, pasak K. Paltaroko, „ne tik nedorybių suturėjimas, bet ir gerovės suteikimas žmonėms“ (11, 27). Tačiau šią gerovę valstybė galinti suteikti ne kišdamasi į nuosavybės funkcionavimą ar bandymą ją imti savo dispozicijon ir tuo pažeisdamas prigimtine žmogaus teisę turėti nuosavybę, bet išleisdama tokius įstatymus, kurie atsižvelgtų į visų visuomenės sluoksnių interesus. Tai darydama, ji neutralizuosianti socialinio priešikumo pasireiškimą galimybę. K. Paltarokas vylėsi, kad tai įstatymiškai leis pažaboti savininkus lupikus, nepaisančius darbininkų ir visuomenės interesų, o kita vertus, „užkirs kelią kapitalo koncentracijai vienose rankose ir gamybos monopolizacijai, kuri žalinga visuomenės gerovei“ (11, 80).

Šitaip neva bus įmanoma išvengti pernelyg didelių socialinių kontrastų. Lietuva tapsianti „vidutinio turtingumo“ šalimi. Tačiau to siekiant K. Paltarokas siūlė sutvarkyti žemės valdymą taip, kad „žemės daugiausia būtų vidutinių ūkių nuosavybė“ (11, 131–132). O tai neišvengiamai vertė plėsti valstybės teisę kištis į nuosavybės valdymo sritį, nors to K. Paltarokas ir nenorėjo.

Didesnius įgaliojimus valstybei valdyti nuosavybę buvo linkęs suteikti K. Šaulys. Jam ypač didelį nerimą kėlė kapitalo koncentracijos ir monopolizacijos padariniai. Jis manė, kad čia valstybei turėtų būti suteikti kur kas didesni įgaliojimai, netgi reikėtų „uždrausti arba uždaryti draugijas, įsikūrusias tikslu padidinti tavorų kainas“, taip pat valdžia turėtų „kontroliuoti visų asociacijų, turinčių įtakmę ant kainų nustatymo“ (10, 70).

Kaip matėme, lietuvių katalikų intelektualai privačios nuosavybės neneigė, ją laikė svarbia sąlyga individo asmeniškumui ir saviraiškai, taip pat siekti visuomenės gerovės, o ne laikinu reiškiniu, kurį lėmė ekonominių jėgų raidos lygis ir kuris galiausiai išnyksiantis. Kartu jie nelaikė privačios nuosavybės jokia ypatinga pavienio individo ar grupės

privilegija, o žvelgė į jos valdymą kaip į pareigą visuomenės atžvilgiu, kurią ji skirianti jos turėtojui. Jų nuomone, nuosavybės turėjimą ir valdymą pateisiną tik jos panaudojimo socialinis efektyvumas. Ši nuostata Lietuvoje rado ypač palankią socialinę ir psichologinę dirvą, kadangi daugumą žemių valdė lenkų dvarininkai ir rusų kolonistai, kurie mažai rūpinosi savo žeme, alino ir apskritai neefektyviai ją naudojo, negaudavo gero derliaus. Be to, daugelio fabriku savininkai taip pat buvo nelietuviai. Jie gautą pelną išveždavo iš Lietuvos, mažai rūpinosi plėtoti ūkį. Neefektyvus dvarininkų ūkininkavimas ir svetimšalių pramonininkų egoizmas stiprino lietuvių įsitikinimą, kad nuosavybės valdymas negalys būti absoliutus. Todėl jiems buvo svarbu apibrėžti ir teoriškai nustatyti tas ribas, kai nuosavybė ir jos naudojimas gali nekenkti visuomenei ir kuo efektyviau padėti visiems jos nariams, o ne tik jos turėtojui-savininkui. Tai savo ruožtu suponavo klausimą, kas yra tie nuosavybės turėtojai, kas lemia susiskirstymą į klases, luomus, kokios jų funkcijos visuomenėje. Taip iškilo klasių ir jų tarpusavio santykių problema, kurią reikėjo būtinai išnagrinėti.

LUOMŲ SANTYKIAI

Šios svarbios problemos negalėjo nevildinti katalikų intelektualai. Jiems rūpėjo išsiaiškinti, kokiais kriterijais remiantis žmogus priskiriamas vienai ar kitai socialinei grupei, ar iš tikrųjų santykiai tarp jų yra tokie jau prieštaringi, o interesai nesuderinami, kaip teigė socialistai. Pastarieji žmonių susiskirstymą

į klases bei klasinę visuomenės struktūrą siejo su nuosavybės forma. Pasak jų, pagrindinis priklausymo klasei kriterijus – santykis su gamybos priemonėmis ir jų valdymu. Privačios nuosavybės valdymo pobūdį lemias ir atitinkas visuomenės struktūrą, kurioje yra skirtingos socialinės grupės, turinčios skirtingas

gus interesus ir atliekančios skirtingas funkcijas, taigi santyčiai tarp jų yra priešiški. Privačia nuosavybe pagrįstas gamybos pobūdis lemias ir visuomeninę tvarką (19, 52).

Šią socialistų nuostatą K. Paltarokas aiškino taip: „Pagal socialistus... produkcija (gamyba. – V. P.) esanti visuomenės tvarkos pagrindas. Iš dabarties produkcijos formos paeinau luomų skirtumas; todėl esanti luomų kova, reikalingos esą valstybės, kurios laikytų priešpaudoje žemesnius luomus, o duotų pergale aukštesniesiems... Bet kokia pažanga žengianti ne ramybės keliu, tik per kovą“ (11, 32).

Taigi klasikinio prieštaravimo pagrindą sudaro tai, kad viena klasė valdo gamybos priemones, o kita privirsta jai samdytis. Socialistai tokią situaciją laikė neteisėta ir reikalavo gamybos priemones suvisuomeninti ir šitaip likviduoti klasių priešiškumo šaltinį, o galiausiai ir pačias klases, t. y. sukurti beklasę visuomenę. Katalikai čia išvelgė pasikėsinimą į asmens prigimtine teisę. Turėti ir valdyti pagal vienintelį, nors ir objektyvų požymį – gamybos priemonių turėjimą ir valdymą – katalikų intelektualams atrodė mechaniška, vienpusiška. Jų nuomone, žmogus, priklausantis konkrečiai klasei, kur kas sudėtingesniais ryšiais susijęs su kita visuomenės dalimi. Jis nėra vien tik gamybos priemonių valdytojas, o neretai atlieka ir dalį tų funkcijų, kurios tenka samdomam darbuotojui. Todėl kartais sunku nustatyti, koku mastu jis esąs darbdavys, koku – darbuotojas. Ūkininkas savininkas mažai kuo skiriasi nuo samdinio, neretai dirba daugiau už samdinį – tai kas

gi ką išnaudoja?! – retoriškai sušunka A. Jakštas (20, 7–8). Taigi skirti žmogų į klasę tik pagal išorinį požymį, santykį su gamybos priemonėmis – dar nepakankamas pagrindas.

Ne mažiau svarbu ir vidiniai faktoriai – savybės bei gebėjimai, kurie ir lemia tai, kad vieni valdo gamybos priemones, organizuoja gamybą, o kiti samdosi kaip konkrečių darbų atlikėjai. Juk žmonių prigimtis nevienoda, jie skiriasi savo polinkiais, fizinėmis ir psichinėmis savybėmis, o tie skirtumai yra natūralūs. Juk pats Dievas suteikė žmogui vienokią ar kitokią prigimtį, kurios neįmanoma pakeisti. Tačiau kartu Dievas suteikė žmogui valią, kurios padedamas jis gali siekti tobulumo ir išminties. Dėl to, kaip teigė S. Šultė, sumanesni natūraliai išsikovoja geresnes pozicijas, tampa turto valdytojais ir gamybos organizatoriais (21, 4). Vadinasi, socialinės nelygybės šaknys glūdinčios žmonių prigimties – polinkių, gebėjimų – nelygybėje. Todėl bandyti keisti situaciją ignoruojant šias realijas tolygu kėsintis į žmogaus prigimtį, kurią yra davęs Dievas. O socialistai tai ir buvo linkę daryti. Jie darbininkus skelbė tikraisiais nusavintų įmonių savininkais, o iš esmės juos nušalindavo nuo valdymo suvalstybindami jas.

Kita vertus, pati socialinė nelygybė, katalikų intelektualų manymu, nesanti joks blogis, su kuriuo reikėtų griežtai kovoti, kaip tai skelbė sociologai. Įvairių socialinių grupių egzistavimas būtinas, nes kiekvienas užima savo vietą visuomenėje. O kokiai konkrečiai socialinei grupei jis priklauso, lemsią jo gebėjimai, pastangos ir valia, kurių padedamas žmogus galys siekti tobulumo.

Dėl jų žmogus gali pagerinti savo būklę, pakeisti savo socialinę padėtį. Tačiau joms atsiskleisti būtina sudaryti sąlygas. Besąlygiškas laisvės principas, kurį skelbė liberalai, dominavimas nepriimtini, nes sudaro prielaidas stipresniajam pajungti savo interesams silpnesnijį. Nepriimtina ir besąlygiška lygybė, kurią skelbė socialistai, nes tai prieštarautų žmogaus prigimčiai, būtų dirbtina ir neskaitytų pažangos, kuri visada remiasi asmenine individo, o ne socialinės grupės ar klasės iniciatyva. O ją visiškai įgyvendinti tegali tik asmenybė, bet ne klasė kaip unifikuota visuma. Todėl katalikai kritiškai vertina socialistų teiginį, neva galima padaryti darbininkus iniciatyvius, gebančius bendrai valdyti suvisuomenintas gamybos priemones, bet neperduotas tiesiogiai valdyti jų kolektyvams. A. Jakštas laiške S. Šulstei apie tokio bendro įmonių valdymo nepagrįstumą šitaip rašė: „Tas valdymas man atrodo dar nepanašesnis negu Tomo Moro „Utopijoj“ minimi vienuoliai, kurie eina ūkininkams bernauti, griovių kasti ir t. t. Tokie vienuoliai – bernai labai galėtų palengvinti socialinio klausimo išrišimą, reikėtų tik antro šv. Pranciškaus. O bendro fabrių valdymo neįstengtų įvykdyti nei angelas iš dangaus, jį tegali įvykdyti nebent velnias, bet tuomet, žinoma, ir vaisiai būtų velniški“ (22).

Taigi lietuvių katalikų intelektualai neneigė visuomenės luominio susiskirstymo. Kartu jie stengėsi ne tiek atskleisti priklausymo luomui formaliuosius požymius, t. y. kriterijus (ypač santykį su gamybos priemonėmis) – tuo itin domėjosi socialistai, kiek parodyti, kokias visuomenės priedermes uždeda nuosavy-

bė jos turėtojui, kokių jo savybių reikalaujama ir kaip krikščionybės požiūriu jo elgesys gali būti vertinamas. Šitaip katalikai griovė socialistų skelbtą primityvų vienmatį nuosavybės supratimą ir jų bandymą priešinti darbininką ir kraugerį savininką. Akcentuodami visuotinį klasikinį priešišumą, socialistai uždarė darbininką į jo nišą be galimybės ką nors keisti ir pasmerkė jį revoliucijai kaip vienintelei išeičiai. Todėl katalikams buvo svarbu išsiaiškinti, kaip galima šią situaciją pakeisti, kad darbininkas galėtų išeiti iš tos socialinės „nišos“, į kurią jį įvarė socialistai skelbdami visuotinę priešpriešą kapitalistui, kuriai jis turėtų atsispirti: į socialinę grupę, kuriai priklausė, ar į save?

Nors katalikai socialinės nelygybės šaknis išvelgė žmogaus prigimties nelygybėje, tačiau pripažino, kad socialinės nelygybės egzistavimas dar nereiškiąs, jog žmogus yra pasmerktas užimti vieną ar kitą likimo jam iš anksto skirtą (pagal jo gebėjimus ir talentus) socialinę nišą. Manyta, kad kiekvienas žmogus turįs potencinę galią lavinti savo valią ir gebėjimus, o tai padeda keisti padėtį visuomenėje.

A. Kaupas, sekdamas JAV sociologu A. Wardu ir A. Dealeyr veikalu *A Text-Book of Sociology*, skyrė dviejų tipų žmogaus jėgas – fizines ir dvasines. Fizinės jėgos jis dar skirstė į ontogenetiškas ir filogenetiškas (23, 9). Ontogenetiškos ne-duodančios žmogui numirti badu, nes reikalaujančios, kad jis dirbtų ir pelnytų sau duoną. Šios jėgos galinčios realizuotis per darbą ir nuosavybės buvimą. Filogenetiškos jėgos reikalaujančios, kad „žmonės mylėtų viens kitą ir taip

pratęstų ir užlaikytų gyvybes rasės ir tautos“. Prie dvasinių jėgų A. Kaupas priskyrė ir „sociogenetiškąją“, kurios svarbiausi atributai – altruizmas ir užuojauta: „šie jausmai rišą žmones krūvon“, verčią siekti doros, gėrio ir tiesos (23, 10). Šios jėgos, veikdamos viena kita, skatina žmogaus ir visuomenės raidą, dinamiką, kaitą. Žmogus lavėja, tobulėja, įgyja tokių įgūdžių ir savybes, leidžia jam pasirengti įgyti nuosavybę ir tapti geru jos valdytoju. Noras turėti nuosavybę žmogui esąs prigimtas. Rodydamas iniciatyvą ir pastangas, kiekvienas galiis tapti atitinkamos nuosavybės turėtoju, o ilgainiui papildyti ir savininkų klasės gretas, jas atnaujinti. O jeigu taip, tai nėra jokios prasmės darbininkams siekti sunaikinti tą klasę, į kurios gretas jie natūraliai siekią pakliūti patys.

Tačiau tas perėjimas į aukštesnį luomą turis būti remiamas savarankišku asmeninių pastangų, o tai esąs ilgas natūralus procesas. K. Paltaroko teigimu, „perėjimas į aukštesnį luomą trumpu laiku ir be didelio asmenišką darbo“ (11, 93), staiga galiis būti netgi žalingas visuomenei. Todėl paveldėtas tėvų turtas dar nesuteikiąs vaikams teisės jautis tikrais jo turėtojais – ne jie tą turtą sukūrė. O nebūdami patys šio turto kūrėjais, jie nemokėsią ir tinkamai juo naudotis. Tuo jie tik sukelsią nepasitenkinimą ir pavydą. Kaip pabrėžia K. Paltarokas, „iš tokių santykių kyla neapykanta tarp klasių“ (11, 95), kurią stengiasi dar labiau kurstyti socialistai.

Pripažindami teisę kiekvienam būti savininku asmeniniu darbu ir taip panaudoti savo potencines galias, kartu lietuvių katalikų intelektualai suprato,

kad tai padaryti įstengsią ne visi. Žmonės skirtingi, teigia A. Civinskas, ne kiekvienas galiis būti apsukrus, energingas, tačiau kiekvienas esąs žmogus ir jį privalu gerbti, juo rūpintis, o už atliktą darbą mokėti teisingą užmokestį (24, 27). Dorai atlikdamas jam pavestą darbą, už kurį mokamas atlyginimas, jis visuomenei ne mažiau vertingas negu darbdavys – kapitalistas, kuriam darbininko paslaugos reikalingos.

„Negali gyvuoti kapitalas be darbo, darbas be kapitalo. Iš sutikimo paeina tvarka, ir nuolatinės kovos – suirutės“, – pabrėžė K. Paltarokas (11, 75–76). Darbininko ir darbdavio interesai nėra jau tokie fatališkaai priešiški ir negalimi išspręsti, kaip teigė socialistai. J. Staugaitis rašė: „Darbininkas negali apsieiti be fabrikančio, fabrikančio be gero darbininko... Fabrikas – tai darbininko darbo įrankis, tai jo yla, kirvis. Puolus fabrikui, nėra kaip uždarbiauti, šimtams ir tūkstančiams darbininkų reikia badaų kęsti. Tad tiesioginis darbininko interesas fabriką palaikyti, kad išlaikytų konkurenciją su kitais ir nepultų... Lygiai yra fabrikančio interesas turėti geri darbininkai, kad jie mašinų negadytų ir kuo daugiau sia jas išnaudotų, vadinasi sparčiau dirbtų... Fabrikančio tad yra interesas, kad ir brangiau užmokėti darbininkui, by tik jis geriau išnaudotų mašiną“ (25, 45).

Suprantama, kad organizuodamas gamybą, savininkas siekiąs gauti pelno. Tai natūralu ir teisėta. Tačiau tas pelnas neturėtų būti pasiektas skriaudžiant darbininką. Liberalų teiginys, kad užtenką tik mokėti darbininkui sutartą atlyginimą, katalikams atrodė neteisingas. K. Paltarokas pažymėjo, kad sutartis ga-

li būti prievarta, „kai darbininkas neturi pasirinkimo“. Atlyginimo turi užtekti „taupiam ir doram darbininkui pragyventi, bet jis neturįs būti mažesnis už pragyvenimą. Šią mintį K. Paltarokas argumentuoja taip: kadangi „žmogaus jėga taip pat prekė, kurios kaina mainosi, todėl jai tinka ekonomijos taisyklė: kam bedirbti, jei man darbas nebeužsimoka“. Taigi „kas iš darbo gyvena, privalo turėti bent kiek iš jo naudos, kiek reikalingas savo buities išlaikymui“ (11, 98). Pažeidus šią teisę, pažeidžiamas žmogiškumas ir darbininko kaip partnerio interesai. Todėl, K. Šaulio teigimu, „krautis sau lobį ir muštis į turtą per vargą ir kruviną prakaitą artimųjų“ nederėtų, nes tai esąs „griekas, šaukiantis dangaus atmonijimo“ (26, 75).

Tačiau ir darbininkams nederėtų žvelgti į svetimą kišenę, tuo labiau reikalauti ataskaitos iš darbdavio, kaip jis naudojasi pelnu, – jis turįs teisę į pelną, kadangi daug daugiau rizikuoja negu darbininkas. K. Paltaroko nuomone, reikalauti to iš darbdavio būtų tolygu kištis į jo privatų gyvenimą (11, 96). Būtent taip jis vertino ir socialistų pastangas žvelgti į svetimą kišenę akcentuojant socialinius kontrastus, nuteikiant darbininkus prieš darbdavius, o reikalauti geresnių sau sąlygų, kaip ir dera socialiniams partneriams.

Socialinio kompromiso būtinumo idėją bene ryškiausiai bandė pagrįsti A. Kaupas. Jo įsitikinimu, visuomenei, kaip ir bet kuriam kitam gyvam organizmui, būdinga dinamika, mainymasis. Visuomenė kaip socialinis organizmas, prisitaikydama prie naujų aplinkybių, laipsniškai keičianti savo formą, bet ne

pačią struktūrą, kurios egzistavimą nulemiaš ontogenetišką, filogenetišką ir sociogenetišką jėgų, amžinų ir pastovių, veikimas. Iš to daroma išvada: visuomenės mainymasis privalas apsieiti be struktūrų griovimo. Naujovės, atsirandančios visuomenėje, turinčios „ne griauti vietinius atsiekimus, bet juos tobulinti“ (23, 50).

Taigi, kaip manė katalikų intelektualai, kiekviena visuomenė turinti potencialių galimybių tobulėti. Jos slypinčios pačioje visuomenėje, nes čia „viešpataujanti amžina kova tarp įvairių spėkų“, socialinių grupių interesų. Būtent čia visuomenėje „kiekviena galybė susiduria su pasipriešinimu, o jį įveikdama kompromisų keliu juda į priekį“ (23, 75). Šis judėjimas vyksta pažangos link. Tai esąs objektyvus procesas, kuris keičia visuomenės gyvenimo formas.

Čia pagrįstai kyla klausimas: kas gali skatinti visuomenės evoliucijos procesą, nuo ko jis priklauso? Pasak A. Kaupo, socialinės struktūros „gerumas ir tobulybė“ priklausančios nuo visuomenės dvasinės brandos, t. y. „televizio“. „Televizis yra ne kas kita, tik tai protingas su naudojimas įrankių tikslui pasiekti“, atsižvelgiant į visų interesus. Individo ir visuomenės pastangos „išgalvoti priemonės, kurioms gelbstint nei gamtos, nei žmonių spėkos neitų ant nieko, nesiekvotų“ (23, 43–44), kaip tik ir rodančios ne tik visuomenės dvasinę (telišką) brandą, bet ir siekiamų pertvarkymų krypsnį. Taigi teliškos jėgos ir skatinančios tobulinti visuomenės struktūrą leidžiant teisingus įstatymus, kurie iki minimumo sumažintų prieštaravimus tarp įvairių socialinių sluoksnių ir taip padė-

tų įgyvendinti aukščiausią socialinės darnos principą – „sinergiją“, t. y. bendrą priešingų socialinių grupių darbą, jų interesų tarpusavio supratimą bei harmoniją (23, 24). Taigi geresnio visuomenės gyvenimo formos pasiekiamos „ne per aklą kovą vienu su kitais“, bet „yra vaisium bendrųjų visų žmonių pastangų darbo krūvoje“ (23, 69) atsižvelgiant į visų socialinių grupių interesus, nors jie esą ir priešingi. Prieštaravimai tarp socialinių grupių – natūralus dalykas ir netgi pageidautinas. Tačiau svarbu, kad šie prieštaravimai nebūtų pernelyg dideli. Todėl būtina ieškoti kompromisų ir rasti tai, kas žmones sieja, o ne skiria. Tokiu pradū A. Kaupas laikė norą turėti nuosavybę. Tai esanti prigimtinė žmo-

gaus teisė. Todėl nuosavybės siekimą reikia ne tik gerbti, bet ir sudaryti sąlygas jį įgyvendinti ir kartu natūraliai pereiti iš vieno socialinio sluoksnio į kitą. Reikia padėti žmogui, norinčiam tą slenkstį peržengti: jį palaikyti moraliai ir praktiškai ir šitaip paliudyti krikščionišką meilę artimui.

Lietuvių katalikų intelektualai, teigdami, kad priklausydamas klasei nėra amžinas ir fatališkas ir iš esmės ne tiek jau svarbus (svarbu žmogaus kokybė), o pareiņas ir nuo individo pastangų, gebėjimų ir noro, griovė socialistų puoselėtą mitą apie darbininkų klasės pamerkimą ir klasių kovos neišvengiamumą, žadino jų saviraišką ir iniciatyvą patiems ginti savo interesus.

IŠVADOS

1. Lietuvių katalikų intelektualai pasirodė kur kas geriau supranta privačią nuosavybę (turtą) negu liberalai ir socialistai. Jie ne tik atskleidė jos naudingumą individui ekonominiu bei socialinio saugumo požiūriu, bet ir parodė egzistencinę jos reikšmę žmogui, jo dvasiniam tobulėjimui. Katalikų intelektualų požiūriu, turtas nesąs galutinis žmogaus veiklos tikslas, o tik priemonė jo sugebėjimams ir dvasiniam tobulėjimui realizuoti. Todėl jie norėjo, kad visuomenėje būtų sudarytos sąlygos kiekvienam įsigyti nuosavybės, tapti nors mažu savininku („vidutiniu žmogumi“). Tad jie moraliai ir praktiškai rėmė lietuvių valstiečių pastangas ne tik išsaugoti tėvų žemę, bet ir išplėsti ją išperkant iš nusigyvenusių rusų kolonistų ir svetimtaučių dvarininkų. Šitaip būtų užkirstas kelias

koncentruoti nuosavybę nedaugelio rankose ir mažėtų socialinė įtampa.

2. Lietuvių katalikų intelektualai žmogų laikė pirmiausia dvasiniu, o tik po to ekonominiu subjektu. Jie pripažino darbininko teisę į darbą kaip prigimtine teisę, o ne kaip darbdavio malonę. Jų nuomone, darbininkas turįs gauti ir atitinkamą atlyginimą, taip pat dalį pelno. Tačiau šiuo klausimu bendro požiūrio nebūta. Vieni (K. Paltarokas, K. Šaulys) manė, kad dalį pelno savo nuožiūra ir valia skiriamas pats darbdavys (tai jo asmeninė prerogatyva), kiti (S. Šultė), sekdami A. de Munu, teigė, jog teisė į pelno dalį savaime suprantamas dalykas, nes darbdavys ir darbininkas yra socialiniai partneriai. Katalikų sociologai, nors ir laikėsi skirtingų nuostatų, iškeldami darbininkijos kaip socialinio

partnerio svarbą ekonominiuose santykiuose, pabrėžė patį darbo vertingumą, būtinumą ugdyti darbininkijos savigarbą ir savimone.

3. Lietuvių katalikų intelektualai pripažino visuomenės pasidalijimą į luomus ir sluoksnius, tačiau laikėsi pažiūros, kad žmogaus priklausymas luomui esąs tik jo žemiškosios socialinės egzistencijos apraiška – prieš Dievą visi žmonės lygūs. Antra vertus, socialinis žmogaus statusas nėra jokia privilegija. Priklausymas klasei nėra amžinas, fatališkas, tai priklauso nuo žmogaus individualių savybių, gebėjimų bei pastangų. Šitaip jie griovė socialistų puoselėtą mitą apie darbininkijos pasmerktumą ir klasių kovos neišvengiamumą. O pa-

brėždami turto naudojimo visuomeninių efektyvumą, turtingųjų krikščionišką moralinę pareigą palaikyti artimą, jie skatino darbininkiją ieškoti socialinės partnerystės su darbdaviu, kartu palaikė jų pastangas ginti savo teisėtus ekonominius reikalavimus.

Šios katalikų išsakytos nuostatos skamba aktualiai ir šiandien. Juolab, kad šiandien kaip niekad mūsų ekonomikai (verslui) ir jos plėtrai trūksta krikščioniškosios socialinės antropologijos vizijos, kuri padėtų aiškiau suvokti ir įvertinti ne tik individo ekonominio bei kultūrinio veikimo vertybines orientacijas, bet ir galimybes išsaugoti socialinę santarvę. Katalikai stengėsi tą viziją ne tik išvelgti, apibūdinti, bet ir apginti.

Literatūra

1. J. Aničas. *Petras Vileišis*. – Vilnius, 1993.
2. P. N...s (P. Vileišis). *Savišelpystė*. – Tilžė, 1903.
3. Z. Angarietis. *Darbininkai ir bažnyčia*. – Voronežas, 1918.
4. V. Mickevičius-Kapsukas. *Raštai*. T. 3. – Vilnius, 1962.
5. V. Mickevičius-Kapsukas. *Raštai*. T. 5. – Vilnius, 1964.
6. A. Bogdanov. *O socializme*. – Moskva, 1917.
7. *Rerum novarum*. – Kaunas, 1931.
8. Z. Angarietis. *Tautų klausimas*. T. 1. – Voronežas, 1918.
9. A. Maceina. *Saulės giesmė*. – Vilnius: Mintis, 1992.
10. K. Šaulys. *Sociologija*. – Kaunas, 1910.
11. K. Paltarokas. *Socialinis klausimas*. – Kaunas, 1913.
12. Patrimpas (A. Kaupas). Visuomenės psichologija // *Draugija*, 1911, Nr. 60.
13. D. Dumbė D. (K. Bikinas). Kam reikalingos darbininkų draugijos? // *Vienybė*, 1908, Nr. 5.
14. A. Voldemaras. Diplomų krūvis ir teisybė // *Tauta*, 1920, Nr. 45.
15. S. Šultė. Dėl didelio rašto išėjo iš krašto: Atsakingas prof. Voldemarui // *Laisvė*, 1920, Nr. 178.
16. S. Šultė. Teisingi įstatai // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštynas, F. 139–33.
17. A. Szymanski. *Zagadnienia społeczne*. – Wracław, 1916.
18. Z. Cieplucha. *Wlasnosc prywatna*. – Poznan, 1910.
19. V. Mickevičius-Kapsukas. *Raštai*. T. 1. – Vilnius, 1960.
20. A. Jakštas. Darbininkai ir visuomenė // *Nedėdienio skaitymas*, 1906, Nr. 4.
21. S. Šultė. Visuomenės ateitis ir mūsų užduotis // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštynas, F. 139–35, p. 4.
22. A. Dambrausko 1919.11.25 laiškas Šultei S. // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštynas, F. 139–37.
23. Patrimpas (A. Kaupas). *Evoliucija, ne revoliucija*. – Kaunas, 1908.
24. A. Civinskas. Socialistai. Kas jie? Iš kurs atsirado? Ko nori? – Shenandoach Pa., 1908.
25. J. Staugaitis. *Darbininkų klausimas*. – Seinai, 1912.
26. Š-lys (K. Šaulys). *Socialistai ir mūsų sociališkieji reikalai*. – Kaunas, 1907.